

Крапивницька М. М.

МОРАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ФЕНТЕЗІЙНОЇ ОКТАЛОГІЇ АНДЖЕЯ САПКОВСЬКОГО

Статтю присвячено аналізу моральної проблематики «Відьмацької саги» А. Сапковського. Простежено функцію мотивів самоусвідомлення і моралі. А. Сапковський конструює героїв, які зіштовхуються з моральними дилемами і мають робити вибір. Багато ключових героїв саги проходять через символічну смерть і переродження до нового життя, після чого намагаються виправити помилки, скоєні раніше.

Ключові слова: «Відьмацька сага», А. Сапковський, фентезі, спокута, моральна проблематика.

«Відьмацька сага» польського письменника Анджея Сапковського налічує вісім книжок, написаних у період з 1986 до 2013 р.: дві збірки оповідань, наративно цілісну пенталогію і роман-приквел «Сезон гроз», виданий через 14 років після виходу останнього роману пенталогії. Книжки А. Сапковського належать до жанру фентезі і стали взірцевим прикладом на пряму не лише в Польщі, а й в інших країнах світу. Популярність окталогії зумовлено не останньою чергою тим, що її герої змушені вирішувати складні моральні проблеми, здійснювати вибір між добром і злом, борючись з яким, вони здатні самі стати носіями зла. На шляху самоусвідомлення, оцінюючи свої попередні вчинки, персонажі «Відьмацької саги» зазнають перетворень. Вони в різний спосіб спокутують своє минуле, завдяки чому змінюють навіть власну природу.

Історії головних героїв — відьмака Геральта і його прийомної доньки Цірілли (Цірі) — відтворюють тривалий процес морального очищення і перетворення. Герої відчують потребу каяття та спокути, а тому зазнають метаноїї — змінюють свою свідомість. Розглянемо, як це відбувається в житті інших героїв відповідно до сюжетних поворотів саги.

У розділі «Менше зло» (роман «Останнє бажання») Геральт стоїть перед вибором: убити розбійницю Ренфрі, княжну у вигнанні, яка прагне помститися чарівникові Стрегобору за завдану їй шкоду, чи убити самого Стрегобора. Обидві сторони переконують його вибрати «менше зло», проте Геральт не вірить у те, що зло може бути «меншим». Відьмак відмовляє Ренфрі від помсти, але дівчина не погоджується. Вона ставить під загрозу життя мешканців Бла-

вікену, намагаючись спровокувати Стрегобора, через що Геральт таки мусить її вбити. Його рішення, хоч і продиктоване моральним обов'язком захищати невинних, не приносить герою полегшення. Відьмак відчуває провину, вбивши Ренфрі, і шкодує про цей учинок. Жителі Блавікену також не дякують йому за порятунок, натомість закидують камінням і проганяють з міста, звинувачуючи у кривавому розбої, а за самим відьмаком закріплюється прізвисько «Блавікенський різник». Як відомо, у казці та міфі герой є тим, що означає власним ім'ям, можливо, тому Геральт усвідомлює своє прізвисько як своєрідну форму спокути за вчинене вбивство, про що йдеться в романі «Останні бажання».

Роман «Останнє бажання» складається із тринадцяти частин: шести окремих оповідань і семи розділів, які утворюють цілісну послідовну розповідь під назвою «Голос розуму», що поєднує між собою решту розділів книжки. Тут розповідається, як Геральт, перебуваючи у храмі богині Мелітеле під наглядом архієриці Неннеке, лікується від важкого поранення. Сім частин «Голосу розуму» натякають на наявність у цій оповіді релігійних мотивів, оскільки сім є числом релігії. Тут відьмак згадує події у Блавікені, розповідаючи про них Іолі, одній із жриць храму. Розповідь Геральта є сповіддю: відьмак відчуває потребу покаятися, однак не хоче чути людської оцінки своїх вчинків — це радше розмова з власною душею. Тому він обирає Іолу, яка дала обітницю мовчання, тож може лише слухати його. «Я мусив послухатися голосу розуму, тоді... Не послухався. Думав, що вибираю менше зло. Менше зло! Я — Геральт із Рівії. Якого також звать різником із Блавікену» [3, с. 112]. Храм богині Мелітеле в Елландері — місце покаяння

Геральта, простір для ритуального очищення. Тут відьмак також усвідомлює, що узяв на себе відповідальність за ще не народжену дитину, княжну Ціріллу із Цінтри, яка згодом стане його вихованкою. Опіка над Цірі стає його спокутою за вбивство Ренфрі: позбавивши життя однієї скривдженої принцеси, Геральт намагається врятувати іншу.

У п'ятому романі окталогії «Хрещення вогнем» Геральт вирушає на пошуки Цірі, яка зникла під час подій, описаних у попередньому романі. Геральт відчуває провину перед Цірі за те, що не зміг її вберегти. Розплату за це він вирішує взяти на власні плечі, тому й відштовхує друзів, які прагнуть допомогти йому на цьому шляху. Саме «хрещення вогнем», яке є лейтмотивом усього роману, означає спокуту. Проте важливим є елемент розподілу ноші між іншими, а не самотійне вирішення проблем. Один із супутників Геральта, вампір Регіс, так говорить про небажання відьмака розділити спокуту зі своїми друзями: «Поради тобі не потрібні, союзники тобі не потрібні, без товаришів у подорожі ти також обійдешся. Мета твоєї подорожі — то мета особиста й приватна, більше того, характер подорожі вимагає, аби ти реалізував її сам, особисто. Ризик, загроза, труд, битва із сумнівами мають обтяжувати тебе одного. Бо ж вони елементи спокути, спокутування вини, яку ти бажаєш отримати. Таке собі, сказав би я, хрещення вогнем. Пройдеш крізь вогонь, який палить, але очищує. Сам, на самоті. Бо якби хтось тобі у тому допоміг, підтримав, узяв на себе хоча б частку того хрещення вогнем, того болю, тієї спокути, то тим самим збіднив би тебе» [4, с. 238].

Майже кожен із загону Геральта несе тягар провини і покути за власні вчинки. Зокрема, вампір Регіс на початку подій роману не вживає людської крові, проте пив її у минулому. Кров для вампірів у світі «Відьмацької саги», на відміну від класичних уявлень про вампірів у літературі, не є основною їжею — для них вона відіграє роль алкоголю і викликає стан, подібний до алкогольного сп'яніння у людей. Одного разу Регіс потрапляє в ситуацію, яка змушує його переосмислити власні погляди на життя. Люди спіймали вампіра, коли він «перебрав» крові, знешкодили й замкнули під землею. За час, проведений у вимушеному ув'язненні, Регіс вирішує не вбивати людей для власної втіхи і відмовляється від споживання їхньої крові. Згодом вампір стає цілителем; він добре розуміється на лікувальних травах і рятує людські життя. Такий вибір Регіса є формою спокутування своїх гріхів

перед людьми. (Схожий мотив уводить у свої романи «Сутінкової саги» американська письменниця Стефані Маєр. Карлайл Кален, син священника, гостро переживає своє перетворення. Життя вампіра він вважає прокляттям. Карлайл вирішує відмовитись від людської крові, а своє вічне життя присвятити порятунку людей, тому і вивчається на лікаря.)

Ще одним учасником Геральтового загону, який бажав спокутувати свої гріхи, допомагаючи відьмаку, є молодий воїн Кагір. Хлопець перебував на службі імператора Нільфгарду і брав участь у війні проти королівства Цінтри. Під час нападу на столицю Кагір виконував завдання імператора: викрасти Ціріллу (Цірі), принцесу зруйнованої Цінтри. Дівчинці вдалося втекти від нього, проте лицар надовго залишився кошмарним спогадом у її пам'яті. Геральт відмовляється брати Кагіра у свою подорож, аргументуючи це тим, як сильно він зашкодив Цірі: «Через тебе вона кричала ночами [...] у її дитячих очах ти виріс до жаху. [...] не знаю, що ти їй зробив, але ти став для неї жахом» [4, с. 231]. Проте Кагір наполягає на тому, щоб приєднатися до виправи Геральта, бо прагне в такий спосіб спокутувати гріхи перед Цірі. Символічне хрещення вогнем, як колективна форма спокути, поєднує Геральта і Кагіра у фінальному епізоді роману. Ритуальне очищення боєм примирює ворогів і робить їх союзниками та друзями.

Сюжетна лінія Цірі у романі «Вежа Ластівки» також пов'язана із мотивами каяття і спокути. Цірі тікає з дому через війну. Життю дівчини загрожує небезпека, за її голову призначено платню. Переховуючись, Цірі потрапляє до банди злочинців, знаних як Щури, і вирішує приєднатися до них. Серед Щурів дівчина зрікається попереднього життя та отримує нове ім'я. У «Веді ластівки» Цірі веде ретроспективну оповідь про події останніх днів свого перебування у розбійницькій банді, та жорстокі переслідування, яких зазнала опісля. Пустельник Висогота з Корво випадково знаходить неприємну дівчину і лікує поранення, завдані переслідувачами, а також стає духовним наставником і допомагає загоїти душевні рани.

Шлях каяття Цірі починається з того, щоб розповісти, хто вона насправді, і повернути своє «Я». Перше, що робить дівчина, коли приходить до тям, — відмовляється від розбійницького імені Фальки. Проте власне ім'я дівчина відкриває не одразу, оскільки пов'язує його з небезпекою. «За мною женуться. І я не звуся Фалькою. Я утікачка [...]. Бігла. Небезпечно давати мені прихисток. Небезпечно знати, як звуть мене

насправді» [2, с. 21]. Перебуваючи у вигнанні, Цірі звикла приховувати справжнє походження, щоб уникнути переслідувань і зберегти життя. «Я — смерть, — продовжила дівчина тремким голосом. — Кожен, хто зі мною стикається, помирає» [2, с. 21].

Висогота лікує Цірі розмовою. Їхнє спілкування подібне до церковних таїнств сповіді та покаяння, результатом яких є «метаноюя», зміна свідомості людини, очищення її духовного єства. Пустельник відіграє в житті Цірі роль людини, пов'язаної з релігійними практиками. Він вигнанець, якого розшукують за політичні погляди. Своє життя чоловік проводить у пошуку істини, на що також натякає його відлюдництво, і рефлексує на тему релігії. Хоч у романі Висогота постає людиною, яка не вірить у вищі сили, наприкінці життя він просить у богів заступництва за Цірі.

А. Сапковський переосмислює питання покарання за злочинність. Переслідувачі Цірі — не правосуддя, покликане покарати членів банди за розбійницький спосіб життя. Саме вони, а не молоді розбійники, є втіленням зла. Переслідувачі Цірі позбулися людських рис. Це відображено і в їхній зовнішності: наприклад, Бонгарт, найманий вбивця, який знищив усю банду Щурів, схожий на гуля, лиху міфологічну істоту, яка харчується мертвою плоттю. Тут можна згадати один з епіграфів книжки, слова самого Висоготи з Корво: «Воістину, велику треба мати зарозумілість і велике засліплення, аби кров, що ллється з ешафоту, звати справедливістю» [2, с. 168].

Цірі картається, що змогла вижити, але не вберегла друзів. Дівчина почувається боягузкою, бо не може накласти на себе руки, соромиться власного існування та бажає відгородитися від світу. Результатом її душевних поневірянь і пошуків стає рішення спокутувати провину, яку вона відчуває перед друзями, і помститися їхнім убивцям. Однак вона помилково вважає помсту своєю спокутою. Протягом роману Висогота, який виступає її духовним наставником, і Цірі дискутують про питання етики та проблеми

добра і зла. Висогота застерігає Цірі від помсти, переймаючись не лише за її життя та фізичне здоров'я, а й за її психіку, яка може постраждати. В результаті Цірі відмовляється від свого плану і не доводить помсту до кінця.

Згадані персонажі приходять до каяття після символічної смерті, переходу на новий стан свідомості. Кагіра випускають із труни, Регіс виживає після того, як люди намагалися знищити його, а потім замкнули під землею, Геральт і Цірі опиняються у місцях ритуального очищення, отримавши глибокі, майже смертельні рани. У цих просторах герої (Геральт у храмі богині Мелітеле та Цірі у хатині Висоготи) приступають до сповіді та каються у власних вчинках. Хоча тут не йдеться про релігійне розуміння таїнства сповіді, та все ж мотив метаноїї означає «релігійні виміри сучасної літератури фентезі», що детально дослідив Святослав Півень [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що моральна проблематика окталогії А. Сапковського пов'язана не лише із висвітленням діалектики добра і зла, а й із потребою самоусвідомлення людиною власної суті, з потребою каяття і спокути на шляху очищення. Саме таким є шлях багатьох героїв романів, зокрема двох протагоністів: Геральта і Цірі. Історія відьмака значним чином переплітається зі спокутою, яку він несе за скоєні вбивства і вчинки, продиктовані природою мутанта. Водночас спокута — це пошук у собі людського для героїв саги. Проходячи шлях самоусвідомлення в пошуках прийомної доньки Цірі, Геральт позбується характерних для відьмаків рис, як-от безжальність і холоднокрівне ставлення до вбивства, повертаючи натомість своє людське єство. Навіть вампір, фантастична істота, знаходить у собі такі людські риси, як любов та співчуття. В такий спосіб А. Сапковський демонструє можливість людини змінити власну свідомість, її здатність до духовного оновлення та зростання. Любов стає єдиною можливим шляхом перетворення. При цьому автор наголошує на тому, що любов здатна змінити сутність навіть таких істот, які традиційно асоціюються зі злом.

Список літератури

1. Півень С. Релігійні виміри сучасної літератури фентезі. *Наукові записки НаУКМА. Літературознавство*. 2018. Т. 1. С. 114–120.
2. Сапковський А. Вежа Ластівки. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 478 с.
3. Сапковський А. Останнє бажання. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 285 с.
4. Сапковський А. Хрещення вогнем. 2-ге вид. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 382 с.

References

- Piven, S. (2018). Religiyni vimiry suchasnoi literatury fentezi. *Naukovi zapyski NaUKMA. Literaturoznavstvo, 1*, 114–120 [in Ukrainian].
- Sapkovskiy, A. (2016a). *Khreshchennia vognem*. Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
- Sapkovskiy, A. (2016b). *Ostannie bazhannia*. Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
- Sapkovskiy, A. (2017). *Vezha Lastivky*. Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].

M. Krapyvnytska

MORAL PROBLEMATICS OF FANTASY OKTALOGY BY ANDRZEJ SAPKOWSKI

The article examines the moral problematics of the Witcher Saga by Andrzej Sapkowski. It studies the function of self-realisation and moral motifs. A. Sapkowski builds the characters that face moral dilemmas. Many of the key characters go through a symbolic death and rebirth into a new life, after which they try to fix the mistakes they'd committed prior.

The path of characters from the Witcher Saga is a balance between choosing good and evil. Often the author utilises the trope where the character has to choose right or wrong within themselves, forcing them to change. Sapkowski's protagonists undergo the road of atonement for their past deeds, and it also changes their nature. The article studies the topic of "the lesser evil", which is a running theme in Sapkowski's writings. It shows that choosing "the lesser evil" is not always the right thing to do and the price the protagonist has to pay for choosing it.

The article highlights the leitmotif of the character's atonement. It shows the scope of its influence on the saga's overall plot and on the shaping of its protagonists.

The moral dilemma of A. Sapkowski's octology is based not only on the issue of good and evil but also on the self-realisation of own identity through atoning and cleansing. The protagonist, Geralt of Rivia, atones for his murders and deeds, that are tied to his nature as a mutant. The atonement comes only through finding humanity within himself.

In the Witcher Saga, even a fantasy beast such as a vampire finds humane traits within themselves, such as love and compassion. A. Sapkowski shows the human ability to change one's conscience and to grow. The author tells the reader that love can change even beasts, traditionally associated with evil.

Keywords: The Witcher Saga, A. Sapkowski, fantasy, atonement, moral problematics.

Матеріал надійшов 12 жовтня 2023 р.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)